

PAPP ANTAL, A DEBRECENI TELEPÜLÉSFÖLDRAJZ KEVÉSBÉ ISMERT KÉPVISELŐJE

ANTAL PAPP, A LESSER KNOWN REPRESENTATIVE OF THE SETTLEMENT
GEOGRAPHY OF UNIVERSITY OF DEBRECEN

KOZMA GÁBOR

The aim of the study is to present the career of Antal Papp, one of the most outstanding lecturers and researchers in the field of settlement geography at the University of Debrecen. After presenting the biography of Antal Papp, the paper gives an overview of his role in education and details his research achievements. In the latter context, special emphasis is placed on his conclusions on the geography of the settlement, of which the findings on the regional (and within this, primarily Debrecen) catchment area are outstanding. He has had to redesign his life several times, and has suffered many setbacks that have shattered his career. At the same time, he has always strived to provide his students with the most up-to-date teaching material and to help them achieve their goals. His research results were based on a very wide range of information, and he tried to draw practical conclusions from the available data using a variety of mathematical-statistical methods/measurements.

BEVEZETÉS

A településföldrajz Debreceni Egyetemen, illetve jogelődjein (pl. Debreceni Tudományegyetem, Kossuth Lajos Tudományegyetem) betöltött szerepét vizsgálva a múltból a földrajzos közösség döntő részének elsősorban Mendöl Tibor neve ugrik be, ami nem véletlen. Az 1963-ban megjelent *Általános településföldrajz* című munkájával a tudományágban meghatározó szerepet betöltő Mendöl Tibor tudományos pályafutásának első és tulajdonképpen legtermékenyebb évei Debrecenhez kötődnek, és több jelentős műve (pl. *Alföldi városaink funkcionális morfológiája*) is a civis városban született meg.

Mendöl Tibor mellett ugyanakkor igen kevés figyelmet kapott a településföldrajz területén az 1970–1980-as években maradandót alkotó Papp Antal (*1. fénykép*), aki szakdolgozatuk vezetése révén több, napjainkban a magyarországi földrajzban meghatározó kutató (pl. Kovács Zoltán, Kocsis Károly) pályafutásának elindítását segítette. A fentiek szellemében a tanulmány célja az öt évvel ezelőtt, 2020-ban elhunyt Papp Antal igen változatos életútjának a bemutatása, a debreceni társadalomföldrajzi felsőoktatásban játszott szerepének felvázolása.

Mint a tanulmányból is kiderül, a nyugdíjkorhatár elérésekor Papp Antal rögtön elhagyta az egyetemet, és a későbbiekben az onnan érkező megkeresésekre sem reagált. A tanulmány írója bizonyos mértékig felelősnek érzi magát abban, hogy nem kereste fel élete legfontosabb állomásainak rögzítése érdekében, ami

Papp Antal 2020-ban bekövetkezett halála miatt sajnos már nem lehetséges. Ennek következtében az életút bemutatása során csak közvetett forrásokra lehetett

támaszkodni, amely magában foglalta az egykori Kossuth Lajos Tudományegyetem dokumentumait (indexek, könyvtári kiadványok, tanrendek, hallgatói törzskönyvek, kari és egyetemi tanácsi jegyzőkönyvek), valamint pályatársainak (pl. Ekéné Zamárdi Ilona, Szabó József) és tanítványainak (pl. Csorba Péter) visszaemlékezéseit. Emellett felhasználtam a különböző tudományos periodikákban, elsősorban a *Földrajzi Közleményekben* és a *Földrajzi Értesítőben* megjelent tanulmányait és a vele kapcsolatos híreket/eseményeket is, amelyek megtalálásában az Arcanum Digitális Tudománytár volt a segítségemre.

1. fénykép: Papp Antal fényképe

Photo 1: Photo of Antal Papp

1. PAPP ANTAL ÉLETÚTJA

Papp Antal 1929-ben Püspökladányban született. Édesapja, Papp Antal MÁV-főszertárnok, édesanyja Trocsányi Julianna Anna volt, és a családba még két leánygyermek tartozott. Az általános iskola alsó tagozatát szülővárosában végezte, majd 1939-ben felvételt nyert a debreceni Református Kollégium nyolcosztályos gimnáziumi képzésére. Az 1939/1940-es tanévben azonban kilépett, és tanulmányait ténylegesen csak az 1940/1941-es tanévben kezdte el. Iskolai eredményeit tekintve osztálya jobb tanulói közé tartozott (a legjobb osztályzatokat történelemből érte el), és teljesítménye különösen a második világháború után javult fel (az 1945/1946-os tanévben általános tanulmányi eredményét kitüntetésre értékelték – *1. ábra*). Érettségijét 1948-ban jó eredménnyel tette le (érdekességgént lehet megemlíteni, hogy 1948-ban a Református Kollégium másik osztálya érettségi vizsgálatának a „kormányképviselője” Csinády Gerő középiskolai tanár, Papp Antal későbbi egyetemi oktatója, majd munkatársa volt), és ugyanebben az évben sikeresen felvételizett a Debreceni Tudományegyetem történelem–földrajz szakára.

Papp Antal egyetemi évei alatt igen jelentős változások történtek a debreceni felsőoktatás szervezeti felépítésében és a földrajz egyetemen belüli helyzetében. Az addig négy karból álló Debreceni Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karát 1949. szeptember 1-től szüneteltetésre ítélték, a Református Hittudományi Kart 1950-ben leválasztották, és átadták a református egyháznak, az Orvostudományi Kar pedig 1951-ben vált önálló egyetemmé (Mudrák J. – Király S. 2012).

Az elvesztett egységek „pótlására” 1949-ben megalakult a Természettudományi Kar, és a két karból álló intézmény 1952-ben felvette a Kossuth Lajos Tudományegyetem nevet. A geotudományok közül az Ásvány- és Földtani Intézet már 1949-ben átkerült az új karra, és egy idő után tanszékként folytatta a munkáját. A Földrajzi Intézet 1952-ben lett a Természettudományi Kar szervezeti egysége (Bazsa Gy. 2012), és ezzel párhuzamosan egyrészt a keretein belül működő Meteorológiai Intézet tanszékké vált, másrészt két új tanszék is megalakult, az Általános Földrajzi Tanszék (vezetője Kádár László) és a Leíró Földrajzi Tanszék (vezetője Kéz Andor).

1. ábra: Papp Antal osztályának osztálykönyve az 1945–1946-os tanévben
Figure 1: Class book of Antal Papp's class in the school year 1945–1946

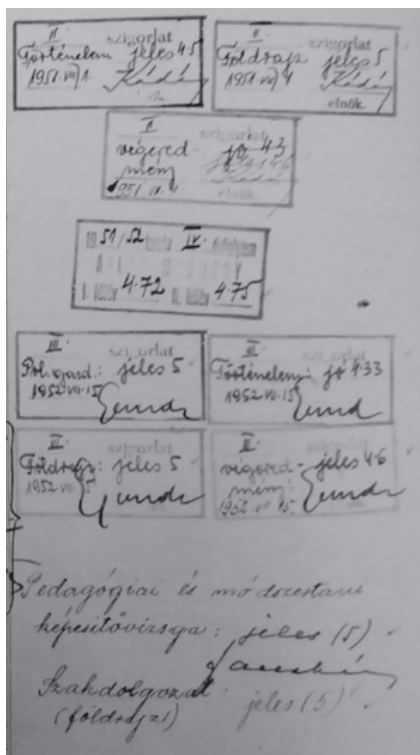
[illegible]

Forrás: MAGYARI K. 1946, 79. p.

Az egyetemi évek alatt Papp Antal földrajzi/földtudományi oktatói a korszak kiemelkedő debreceni tanárai voltak: a földtani alapismereteket dr. Kovács Lajos, az általános éghajlattant dr. Berényi Dénes, az általános természeti földrajzot, a csillagászati földrajzot és az általános emberföldrajzot dr. Kádár László, az általános gazdasági földrajzot dr. Márton Béla, míg a leíró (mai szóhasználattal regionális)

földrajzi tárgyakat dr. Csinády Gerő tartotta. Vizsgáit a legtöbb esetben jeles eredménnyel tette le, és szigorlatain (2. ábra), valamint pedagógiai és módszertani képesítővizsgáján is ilyen érdemjegyet kapott. Egyetemi tanulmányaival kapcsolatos érdemeit Kádár László külön is elismerte, amikor a Bölcsészettudományi Kar Kari Tanácsának 1951. november 14-i ülésén a III. éves földrajz szakos hallgatók nyári termelési gyakorlatának értékelése keretében az alábbiakat mondta: „A hallgatók közül a legjobban kiemelkedik Papp Antal, de nem sokkal marad el mögötte Koczka Kálmán, Tóth Ilona és Tempfli József sem.” Papp Antal egyetemi éve alatt a képzés szerkezetében is történt egy lényeges változás, amely életútjára közvetlenül is hatással volt: annak érdekében, hogy rendelkezésre álljon a szükséges létszámú középiskolai tanár, az addigi ötéves tanulmányi időt az 1949/1950-i tanév tavaszi félévében négy tanévre csökkentették, és ez érvényes volt a már a rendszerben lévő hallgatókra is (Bársony I. 2012). Ennek következtében hiába kezdte egyetemi tanulmányait Papp Antal 1948-ban, már 1952 nyarán történelem–földrajz szakos középiskolai tanár diplomát szerzett.

2. ábra: Papp Antal legfontosabb jegyei (szigorlatai) egyetemi tanulmányai során
Figure 2: Antal Papp's most important marks (his exams) during his university studies

Forrás: Papp Antal egyetemi törzskönyve

A tanulmányai során kiváló eredményeket felmutató, és egyéb területeken kiemelkedő hallgató felkeltette Kádár László professzor figyelmét, aki 1952. július 1-től a Földrajzi Intézetben tanársegédként alkalmazta Papp Antalt. A fiatal oktató rögtön oktatási feladatokat kapott (lásd később), folytatta kutatásait, és ezen tevékenységek elismeréseként már 1953 nyarán – hasonlóan a Természettudományi Kar többi oktatójához – pénzjutalomban részesült. Ennek indoklásaként a Kossuth Lajos Tudományegyetem Tanácsának jegyzőkönyvében az alábbi mondat olvasható: „Papp Antal tanársegéd a hallgatókkal való foglalkozáson, gyakorlatvezetésen kívül komoly társadalmi munkát végzett, s emellett tudományos téren is biztató eredményeket ért el.”

Alig egy év múlva azonban törés következett be pályafutásában: az egyetemen 1954-ben központi utasításra létszámleépítést kellett végrehajtani (Szabó J. – Lóki J. 2023), és ennek Papp Antal – mint a Földrajzi Intézet

legfiatalabb oktatója – esett áldozatul. Kádár László – a debreceni földrajz hosszú ideig legjelentősebb képviselője – azonban nem hagyta magára a pályafutását éppen hogy csak elkezdő fiatalembert, és sikerült elérnie, hogy a Magyar Tudományos Akadémia állományába kerüljön. Ennek következtében Papp Antal közel tíz évig a Magyar Tudományos Akadémia Társadalmi-Történeti Tudományok Osztályának alkalmazásában állt, kezdetben mint tudományos segédmunkatárs, majd mint tudományos munkatárs (az első pillantásra meglepőnek tűnő osztálybesorolás mögött az a tény állt, hogy a földrajz ebben az időszakban még az MTA ezen osztályához tartozott). Tevékenységében ugyanakkor ez jelentős változást nem jelentett, továbbra is az egyetem épületében dolgozott, részt vett a földrajztanárok oktatásában és folytatta korábbi kutatásait. Ez utóbbit mi sem bizonyít jobban, mint hogy a Kossuth Lajos Tudományegyetem Tanácsa által 1955. április 16-án megtárgyalt, „Jelentés a fiatal oktatók és aspiránsok szakmai fejlődéséről és oktató-nevelő munkájáról” című referátumban az alábbi sorok olvashatók: „Bátor hozzáállás, példamutató készülés jellemzi Papp Antal munkáját, aki olyan nehéz és ki nem taposott ösvényeken járó órákat tart, mint a Szovjetunió természeti földrajza és a Szovjetunió gazdasági földrajza.”

Az 1960-as évek elején újabb jelentős változásokra került sor a Földrajzi Intézetben. Egyrészt a Kéz Andor nyugdíjba vonulásával megüresedő tanszékvezetői beosztásba 1962-ben az ebben az időszakban még elsősorban agrárföldrajzi kutatásokat végző Enyedi György, az MTA Földrajztudományi Kutatóintézetének osztályvezetője került féléllású docensként kinevezésre. Másrészt az addigi Leíró Földrajzi Tanszék neve Gazdaságföldrajzi Tanszékre változott (az Általános Földrajzi Tanszék neve Természetföldrajzi Tanszék lett), és ebbe a szervezeti egységbe kerültek a társadalom- és gazdaságföldrajzzal kapcsolatos oktatási és kutatási tevékenységet folytató kollégák (3. ábra).

Enyedi György a tanszék oktatási és kutatási tevékenységének megerősítésében számított Papp Antalra, aki az 1950-es évek végétől egyre nagyobb hangsúlyt fektetett a mezőgazdasággal kapcsolatos kutatásokra (lásd később). Ennek eredményeként Papp Antal átkerült a Gazdaságföldrajzi Tanszékre, ahol 1963. január 1-jétől mint tudományos munkatárs, majd 1963. augusztus 1-jétől mint egyetemi adjunktus dolgozott.

Az elkövetkező öt-hat év a szerző véleménye szerint Papp Antal élete egyik legnyugodtabb és legtermékenyebb periódusának tekinthető. Kutatótevékenysége kivirágzott (lásd később), neve országosan is ismertté vált a szakmában (pl. többször tartott előadást a Magyar Földrajzi Társaság vándorgyűlésén, könyvismertetéseket írt), megszilárdult az általa oktatott tárgyak köre. Teljesítményét jól mutatja, hogy a magyarországi földrajzi tudományos élet legfontosabb folyóirataiban (*Földrajzi Közlemények* és *Földrajzi Értesítő*) megjelent társadalom- és gazdaságföldrajzi témájú tanulmányok számát tekintve az 1960-as években a 4-5. helyet foglalta el. Ezen időszak méltó lezárásának lehet tekinteni 1971-ben a földrajztudomány kandidátusa cím megszerzését, amelynek eredményeként 1971 júliusában egyetemi docenssé nevezték ki.

3. ábra: A Kossuth Lajos Tudományegyetem rektorának határozata az 1962. február 22-én tartott rektori tanácsi ülésen
 Figure 3: Decision of the Rector of the Kossuth Lajos University of Sciences at the Rectors' Council meeting held on 22 February 1962

A rektor az egyes napirendi pontokkal kapcsolatban a következő határozatokat hozza:

ad 1./ Javaslatot tesz a Művelődésügyi Minisztériumnak dr. Enyedi Györgynek a Földrajzi Intézethez félállású docenssé történő kinevezésére. Egyidejűleg a következőkre kéri a Minisztériumot:

a/ A Leiró Földrajzi Tanszéket szervezze át Gazdaságföldrajzi Tanszékre.

b/ A kinevezés alkalmával bizza meg Enyedi Györgyöt az átszervezett tanszék vezetésével.

c/ Nevezetttel - még végleges kinevezése előtt - kössön szerződést az állással kapcsolatos teendők mielőbbi ellátása céljából.

d/ Bizza meg dr. Kádár László egyetemi tanárt a jelenlegi Leiró Földrajzi Tanszék vezetésével Enyedi György kinevezéséig.

Forrás: A Kossuth Lajos Tudományegyetem Egyetemi Tanácsának jegyzőkönyve az 1961/1962-es tanévben

Az 1960-as évek végén ugyanakkor olyan események történtek a debreceni földrajz intézményi kereteiben, amelyek újabb törést okoztak pályafutásában. 1969-ben Enyedi György távozott a Kossuth Lajos Tudományegyetemről, és a Gazdaságföldrajzi Tanszék vezetésére ideiglenesen Kádár László kapott megbízást. Papp Antal bízott abban, hogy vezető oktatói beosztásba kerülése (egyetemi docensi kinevezése) következtében ő lesz a következő tanszékvezető, egyéb szempontok miatt azonban 1972-ben dr. Pinczés Zoltán került ebbe a beosztásba. Az új tanszékvezető fokozatosan a regionális természetföldrajzhoz tartozó témakörökkel bővítette a tanszék kutatási profilját (ez természetesen új kollégák felvételével is járt), és ennek eredményeként a tanszék neve az 1970-es évek második felében Gazdasági és Regionális Földrajzi Tanszék elnevezésre változott.

Az új helyzetben Papp Antal igen visszahúzódóvá vált. Kutatási tevékenysége mérsékeltebb lett (lásd később), nagyobb energiát fektetett fiatalabb munkatársai megóvásába, az oktatási tananyagok aktualizálásába, a tehetséges hallgatók munkájának segítésébe. A nyugdíjkorhatár elérésekor, 1990 augusztusában összecsomagolta egyetemi holmijait, és kilépett az intézetből és az egyetemről. Az 1990-ben újonnan megalakult Társadalomföldrajzi Tanszék részéről ugyan voltak bátorítan kísérletek

irányába, ezekre azonban nem reagált, ugyanakkor örömmel fogadta egykori tanítványai (pl. Kósa Zsolt, Kozma Gábor) látogatását. 1997-ben még részt vett Borsy Zoltán temetésén, de ekkor sem kereste a kapcsolatot egykori munkatársaival.

Papp Antal későbbiekben bemutatott kutatási és oktatási tevékenységét több alkalommal is elismerték, ugyanakkor azt is be kell vallani, hogy nem túlságosan magas szinten. 1977-ben megkapta az Oktatásügy Kiváló Dolgozója kitüntetését, a Magyar Földrajzi Társaság 1978-ban „A szocialista földrajzért” kitüntetését adományozta neki, 1983-ban pedig négyéves időtartamra beválasztották a Magyar Földrajzi Társaság Országos Választmányába.

2. PAPP ANTAL OKTATÁSI TEVÉKENYSÉGE

Papp Antal az egyetemen eltöltött évei alatt igen fontos szerepet töltött be az oktatásban. A kezdeti időszakban még bevezető/megalapozó kurzusokat tartott: két-három évig elsősorban a Térképtannal kapcsolatos gyakorlatokat bízta rá (4. ábra) – igaz ugyanakkor az is, hogy – mint arra korábban utaltam – alkalmanként más tantárgyak oktatásába is be kellett segítenie.

4. ábra: Papp Antal neve egy egyetemi törzskönyvben mint oktató az 1954/1955. tanév I. félévében

Figure 4: Antal Papp's name in a university register as a lecturer in the first semester of the academic year 1954/55

Földrajztan	2	-		
Boronyi Dénes				
Térképtan és mérlektan	2	2	jelen (5)	10.31
Borsy Zoltán			Papp Antal ok	

Forrás: 1953/1957 között egyetemi tanulmányait végző hallgató törzskönyve

Az 1950-es évek végétől a Papp Antal által oktatott tárgyak területén ugyanakkor jelentős változás következett be, amely minden valószínűség szerint összefüggésben van a kutatási tevékenységben végbement témaváltással (lásd később). Ez azt jelenti, hogy oktatási tevékenységében egyre fontosabb szerepet kezdtek betölteni a gazdaságföldrajzi témájú kurzusok (5. ábra).

A Papp Antalt ismerő személyek körében neve elsősorban az Általános gazdasági földrajz kurzussal kapcsolódik össze: tanrendben először az 1959/1960-as tanév II. félévében (6. ábra) jelenik meg ennél a tárgynál a neve (az előző félévben és a korábbi években még Kádár László tartotta az adott tárgyat), de összhangban az életútjában leírtakkal – ekkor még nem volt az egyetem állományában – még csak mint megbízott előadó.

5. ábra: Papp Antal neve egy egyetemi törzskönyvben mint oktató
az 1958/1959. tanév II. félévében

Figure 5: Antal Papp's name in a university register as a lecturer
in the second semester of the academic year 1958/59

Magy. öm. gazdas. földr.	4	1	Papp Antal	V	jeles(?)	V
Borsy Zoltán				13	Papp Antal	13
Ö. öm. földr.	3	1	Kéz. A.	V	jó (4)	V
Kéz. Andor				11	Kéz. A.	11
Loc. épít. és öm. földr.	3		Görög	V		
Ö. öm. földr.				8		

Forrás: 1956–1961 között egyetemi tanulmányait végző hallgató törzskönyve

6. ábra: Papp Antal órái az 1959/1960-as tanév II. félévében

Figure 6: Antal Papp's lessons in the second semester of the 1959/60 academic year

ÁLTALÁNOS GAZDASÁGI FÖLDRAJZ. II. éves biol.-földr. és tört.-földr. szakos hallgatóknak. Heti 3+2 óra. Csütörtök 8-10./XV/, hétfő 8-9. /XIV./ Gyakorlat: 1. csop. csütörtök 12-2. /Földr. szem./ 2. csop. hétfő 3-5. /Földr. szem./ PAPP ANTAL mb. előadó.

Forrás: Sz. n. 1960, 69. p.

A helyzet Enyedi György érkezésekor változott meg, aki mint tanszékvezető átvette az Általános gazdasági földrajz órákat, és az előadásokat ő, míg a gyakorlatokat Eke Pál, Molnár Ferenc és Szűcs Lajos tartotta. Emellett ugyanakkor azt is meg kell említeni, hogy az Általános gazdasági földrajz elnevezés rendkívül zavaró: az érintett kurzust ugyanis ebben az időszakban a II. évfolyamos hallgatóknak tartották, és az I. félévben alapvetően népesség- és településföldrajzi témákat, míg a későbbiekben gazdaságföldrajzi témákat tárgyaltak. Az új helyzetben Papp Antal egy ideig még tartott Leíró gazdasági földrajzi gyakorlatot, majd folyamatosan átvette a Magyarország gazdasági földrajza tárgy oktatását (7. ábra). (Érdekes, hogy ezt korábban több tanévben is Borsy Zoltán, a természetföldrajz egyik jeles képviselője tanította, akinek Papp Antal bizonyos félévekben már korábban is besegített – lásd előbb.) Az egyedüli kivételt az 1966/1967-es tanév jelentette, amikor Enyedi György észak-amerikai tanulmányútja miatt egy évig újra Papp Antal nevéhez kötődött az Általános gazdasági földrajz tárgy oktatása.

Enyedi György 1969-es távozása növelte Papp Antal oktatási terheit: a Magyarország gazdasági földrajza tárgy oktatása mellett fokozatosan (a településföldrajzzal kapcsolatos témaköröket két évig Ioan Sandru, romániai vendégprofesszor oktatta) visszakapta az Általános gazdasági földrajz kurzust is (8. ábra), amelynek nyugdíjba vonulásáig az oktatója volt.

7. ábra: Papp Antal órái az 1965/1966-as tanév II. félévében

Figure 7: Antal Papp's lessons in the second semester of the 1965/66 academic year

DR.PAPP ANTAL	Magyarország gazdasági földrajza	III.TF-BF.	4+2
adjunktus	Földrajzi szeminárium	III.TF-BF	- 2
	Földrajzi szeminárium	IV.TF-BF	- 2

Forrás: Sz. n. 1966, 45. p.

8. ábra: Papp Antal órái az 1969/1970-es tanév I. és II. félévében

Figure 8: Antal Papp's lessons in the first and second semester of the academic year 1969/70

Dr.Papp Antal	Általános gazd.földrajz	II.T8-F8.	1 + 0
adjunktus	Földrajzi szeminárium	IV.T8-F8,MF8.	0 + 2
	Szakkabotórium	V.	0 + 8
Dr.Papp Antal	Általános gazd.földrajz	II.T8-F8.	2 + 0
adjunktus	Magyarorsz.gazd.földrajza	III.T8-F8.	4 + 0
	Földrajzi szeminárium	IV.MF8.	0 + 2

Forrás: Sz. n. 1969, p. 89. és 1970, 101. p.

A következő, és tulajdonképpen utolsó változásra az 1970-es évek végén került sor. A regionális tudomány világszerte tapasztalható térhódítása ugyanis hatással volt a földrajztanári szak tantervére is: a Regionális gazdaságtan Eötvös Loránd Tudományegyetemen 1971-ben történt bevezetése után a tárgy 1979-ben került be Kossuth Lajos Tudományegyetemen a földrajztanár szakos hallgatók tantervébe. A tárgy oktatásában ugyanakkor alig lehetett hagyományokra támaszkodni, és ennek szellemében nem meglepő, hogy a tanszék legtapasztaltabb oktatója, Papp Antal vállalta annak oktatását, a Magyarország gazdasági földrajza kurzust pedig kollégája, Eke Pál vette át. Ezzel párhuzamosan ugyanakkor örömdetesen módosult a gazdaságföldrajz helye a tantervben: hosszú ideig az Általános gazdasági földrajz kurzust a II. évfolyamos hallgatók vehették fel, ugyanakkor az 1970-es évtized végétől már az I. évfolyam II. félévében megkezdődött a tárgy oktatása. A számára kijelölt tárgyak oktatása mellett Papp Antal természetesen jelentős szerepet vállalt a tehetséggondozásban is: a legtöbb évben több szakdolgozója is volt (a tantervekben jelzett Földrajzi szeminárium és Szakkabotórium kurzusok tulajdonképpen ezt fedték le). Emellett hosszú éveken keresztül sikeresen irányította a Földrajzi Tudományos Diákkör munkáját, és saját hallgatói közül is sokan szerepeltek az Országos Tudományi Diákköri konferenciákon is (pl. 1975 – Balázs György, 1979 és 1981 – Kecskeméthy Klára, 1981 – Petrik Ágnes, 1983 – Kocsis

Károly, Kovács Zoltán, 1985 – Kulcsár László, 1989 – Kozma Gábor). Az egyetemi oktatás mellett Papp Antal arra is nagy figyelmet fordított, hogy segítse a már a közoktatásban dolgozó kollegák tudásának frissítését. Ennek szellemében ő is részt vett a nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskola által az 1980-as évek második felében több alkalommal is megszervezett általános iskolai tanárképzésen, és „A demográfiai robbanás és a világ élelmezési helyzete”, illetve „Az urbanizáció irányzatai” című előadásokkal járult hozzá azok magas színvonalához.

Papp Antal oktatási munkájára jellemző, hogy a tananyagot rendkívül alaposan, logikus felépítéssel, kimért módon adta át a hallgatónak, amely miatt igen gyakran unalmasnak tündek az órái. Az általa elmondottakat ugyanakkor rendkívül jól lehetett jegyzetelni, és kiváló alapot szolgáltattak a vizsgákra, szigorlatokra történő felkészüléshez. Igyekezett lépést tartani a nemzetközi szakirodalommal, amelyet jól tükröz, hogy több angolszász és nyugat-európai szakkönyv (pl. Peter Haggett: *Geography a modern synthesis*, Harold Carter: *The study of urban geography*) is az ő javaslatára került a Földrajzi Intézet könyvtárába, illetve jelentős német kutatók (pl. Johann Heinrich von Thünen és Walter Christaller) érdemeit részletesen tanította egy olyan időszakban, amikor ezek a szerzők enyhén szólva nem voltak „divatosak”.

3. PAPP ANTAL KUTATÁSI TEVÉKENYSÉGE

Papp Antal kutatási tevékenységét vizsgálva három nagyobb szakasz különíthető el. Pályafutásának elején vizsgálatainak középpontjában – igazodva szakdolgozati témájához – a természetföldrajz állt: alapvetően a sárréti térség vízrajzával foglalkozott. Ennek keretében feltárta a tektonikus folyamatok hatását a térség folyóhálózatára, kiemelten rámutatva arra, hogy a ma is élő törésvonalak jelölik ki a folyóvizek futásirányait (Papp A. 1956a). Másrészt terepi munkálatokra támaszkodva megrajzolta a Sárrét elhagyott folyómedreinek a térképét (ez bekerült Bulla Béla 1962-ben megjelent *Magyarország természeti földrajza* című tankönyvébe is – 9. ábra), és igen részletesen bemutatta, mely folyók (pl. Tisza, Szamos) játszottak fontos szerepet az elhagyott medrek és morotvák kialakulásában (Papp A. 1956b).

A harmadik, ehhez a korszakhoz köthető munkája ugyanakkor már bizonyos átmenetet jelent a kutatótevékenységének későbbi periódusaiba. A *Földrajzi Közleményekben* 1960-ban megjelent tanulmányában Papp Antal ugyanis a Tiszántúl középső részén végbemenő vízrajzi változások bemutatása során igen részletesen foglalkozott azzal a kérdéskörrel is, hogyan hatottak ezen változások a térség településföldrajzára, kiemelten az egyes települések földrajzi elhelyezkedésére (Papp A. 1960).

9. ábra: A Sárrétek vidékének elhagyott folyómedrei
 Figure 9: The abandoned riverbeds of the Sárrétek

Forrás: PAPP A. 1956b, 224. p.

Az 1950-es évek végén ugyanakkor jelentős módosulás következett be kutatási tevékenységében: pályatársai által közölt információk szerint (amelyek Papp Antal visszaemlékezéseire támaszkodtak) Kádár professzor javaslatára a természetföldrajzi kutatásokat gazdaságföldrajzra (azon belül is agrárföldrajzra) változtatta. Ennek háttere nem ismert, ugyanakkor lehetséges magyarázatként megemlíthető, hogy ebben az időszakban a Földrajzi Intézetben két fiatal, természetföldrajzzal foglalkozó kutató, Borsy Zoltán és Pinczés Zoltán is kiváló eredményeket ért el (ekkor már közel voltak a kandidátusi disszertáció beadásához), és így Kádár László úgy vélte, tanítványa előtt sokkal jobb lehetőségek állnak a gazdaságföldrajz területén (erről Kádár László, mint a TTK dékánja már a KLTE Tanácsának 1953. június 27-i ülésén is beszélt: „Káderek tekintetében gazdaság-földrajzi téren nehezebben állunk, mint természet-földrajzi vonatkozásában, éppen ezért a maga részéről ebben az esztendőben igyekezett nagyobb hangsúlyt fektetni a gazdaság-földrajzi téren dolgozó káderek kinevelésére.”)

Papp Antal mindenesetre nagy lelkesedéssel vetette bele magát az új téma elemzésébe. Az 1960-as években nyolc agrárföldrajzzal foglalkozó tanulmánya is megjelent, számos előadást tartott különböző konferenciákon, valamint rendszeresen írt recenziókat az ezen a területen megjelent könyvekről. A fentiek fényében nem meglepő, hogy munkássága országos ismertséget biztosított számára. Az első ilyen témájú cikkét, amely egyúttal az egyetemi doktori értekezése is volt, 1961-ben a *Földrajzi Értesítő* publikálta (Papp A. 1961). Ebben még szülőföldjének, a püspökladányi járásnak a mezőgazdasági földrajzát mutatta be, ugyanakkor egyrészt érződik a korábbi kutatási terület (igen részletes természetföldrajzi leírást adott

a térségről), másrészt a történelem–földrajz szakos diploma (az aktuális helyzetet több szempontból is igyekezett a második világháború előtti viszonyokhoz hasonlítani).

Az 1960-as években megjelent agrárföldrajzi tanulmányai doktori értekezéséhez képest két szempontból jelentettek előrelépést. Egyrészt kibővült kutatásának földrajzi területe, amely alapvetően a Tiszántúl északi részét (Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár megyéket) foglalta magában. Másrészt a mezőgazdaságot igyekezett komplex módon, gyakran matematikai-statisztikai módszerek alkalmazásával megközelíteni, és több munkájában is hangsúlyozta többek között a munkaerőhelyzet fontosságát. Ebben a változásban igen fontos szerepet játszott az a korábban már említett tény, hogy a Kossuth Lajos Tudományegyetem állományába került, és tanszékvezetője a korszak kiemelkedő agrárföldrajzi kutatója, Enyedi György lett, aki valószínűleg több tanáccsal is ellátta munkatársát.

Kutatásának eredményei közül az alábbiakat lehet kiemelni: Papp Antal megállapította, hogy az Észak-Tiszántúlon 1935 és az 1960-as évek eleje között a mezőgazdasági termelés szerkezete jelentősen megváltozott: tovább növekedett a növénytermelés, míg az állattenyésztésben hanyatlást lehetett megfigyelni (Papp A. 1962). Az előbbi ágazaton belül a kenyérgabonával szemben nőtt az intenzívebb szántóföldi és kertkultúrák (ipari, zöldség- és takarmánynövények, gyümölcs) szerepe, míg a takarmánynövények vetésarányának bővülése az egész körzetben megfigyelhető volt. A termelés színvonalát és a munkatermelékenység mértékét tekintve igen jelentős területi különbségek rajzolódtak ki: a legmagasabb érték és 1935-höz képest legnagyobb növekedés a Hajdúságban volt tapasztalható, a legrosszabb helyzetet a Nyírségben lehetett megfigyelni, míg a Tisza–Szamos vidék köztes helyzetet foglalt el.

A Kőrös-vidék természeti adottságainak komplex feltárása keretében Papp Antal megállapította, hogy a térségre a mezőgazdasági termelés viszonylatában egyrészt a kedvezőtlen talaj- és csapadékviszonyok, másrészt a kiváló hőmérsékleti adottságok jellemzőek (Papp A. 1964). Mindezek következménye az elmaradott mezőgazdasági szerkezet és az országos átlagnál alacsonyabb terméshozamok. Véleménye szerint a szélesebb skálájú, magasabb színvonalú és belterjesebb mezőgazdasági termelés kialakításához szükséges a talajok állapotának a javítása és az öntözés feltételeinek a megteremtése.

Szintén a természeti környezet hatásait elemezte az Észak-Tiszántúl mezőgazdaságának vizsgálatakor (Papp A. 1969), ennek során ugyanakkor arra is rámutatott, hogy a helyi adottságok vizsgálata mellett azt is figyelembe kell venni, hogy az adott termények vonatkozásában az ország más részein milyenek a feltételek. A kutatás eredményeként arra a következtetésre jutott, hogy a térségben a legtöbb kalászos gabonaféle számára az országoshoz képest kedvezőtlenebbek a természeti feltételek, amely alól csak a rozs (Nyírség) és a rizs (Hajdúság, Hortobágy) jelent kivételt. Ezzel szemben véleménye szerint a térségben elsősorban az ipari növények szempontjából kedvezőek a feltételek.

A mezőgazdaság munkaerőhelyzetének elemzése során feltárta, hogy Észak-Tiszántúl területére 1960 és 1980 között a munkaerő-felesleg lesz jellemző, ez ugyanakkor nem zárja ki azt, hogy a mezőgazdaság munkaerő-ellátásában nehézségek jelentkezzenek, amelynek hátterében a munkaerő-igényes kultúrák elterjedése, az elvándorlás, valamint a kereső népesség korösszetételének romlása áll (Papp A. 1965). A felmerülő problémák kezelése érdekében szükségesnek tartotta a gépesítés fokozását, valamint azt, hogy a mezőgazdaság távlati fejlesztése során a legtöbb munkaerőt igénylő ágak fejlesztésére azokban a térségekben kerüljön sor, ahol a foglalkoztatottság aktuális mértéke a legkisebb.

A fentiekben bemutatott eredményekre támaszkodva készítette el az 1960-as évek végén Papp Antal „Az Észak-Tiszántúl mezőgazdasági földrajza” című kandidátusi értekezését, amelyet 1971-ben védett meg.

A tanszékvezető-váltás körüli bonyodalmak ugyanakkor Papp Antal kutatási tevékenységére is rányomták a bélyegüket. Jelentős mértékben csökkent tudományos aktivitása (1961 és 1969 között nyolc, míg az 1970-es és 1980-as években hét tanulmánya jelent meg), és az első nagyobb munkát is csak 1975-ben publikálta. Ezzel párhuzamosan változott Papp Antal kutatási területe is, amelynek a középpontjába a településföldrajz, azon belül is elsősorban a településhierarchia és ezzel kapcsolatban a vonzáskörzet kérdésköre került, kiemelt figyelmet fordítva Debrecenre. A vizsgálatok során igen széleskörű statisztikai adatbázist használt fel, és az adatokat az akkor ismert legmodernebb matematikai-statisztikai módszerekkel elemezte.

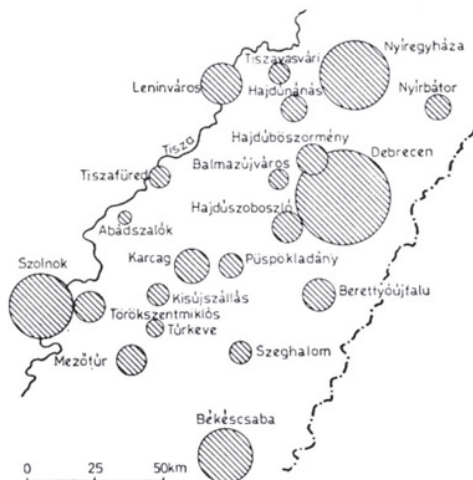
Az első ilyen jellegű vizsgálat során a Közép-Tiszántúl 21 településének számolta ki 10 mutatón alapuló komplex fejlettségi értékét (*10. ábra*), és az egyes tényezők szempontjából külön-külön is elemezte a településeket (Papp A. 1978). A négy felsőfokú központ utáni csoportból Papp Antal elsősorban Leninvárost, Karcagot és Berettyóújfalut emelte ki mint olyan településeket, amelyeknek igen jelentős szolgáltató-ellátó tevékenységük van.

A kutatás következő szakaszában a központok távolságviszonyai kerültek elemzésre. Ennek keretében egyrészt azt a következtetést vont le, hogy az egyes központok összevont értékei (komplex mutatói) és a szomszédos központoktól való átlagos távolság között összefüggést nem lehetett kimutatni. Másrészt az az érdekes eredmény keletkezett, hogy a nagy központoktól való távolság növekedésével a tömörlések valamelyest kisebbek, amely mögött az állt, hogy Debrecen és Szolnok erőterének periferiáin elhelyezkedő települések (Tiszafüred, Szeghalom, Túrkeve) a legkisebb, míg az azokhoz közel fekvő városok (pl. Hajdúböszörmény, Hajdúszoboszló, Törökszentmiklós) a nagyobb tömegeket képviselték.

A Debrecenre koncentráló vizsgálatok egyik fontos eredménye volt a város vonzási tere változásának a bemutatása. Ennek keretében egyrészt 1930-as, 1960-as és 1977-es adatok felhasználásával Papp Antal rámutatott arra, hogy a keleti országrész központjainak sorrendjében igen jelentős változások mentek végbe (*1. táblázat*): a kiemelt felsőfokú központok közül az erőteljes iparosításnak köszön-

hetően Miskolc 1960-ban már átvette az első helyet, és 1977-re tovább növelte az előnyét. A többi központ esetében Nyíregyháza előretörése tekinthető a legjelentősebbnek, míg az 1930-ban még a 4. helyet elfoglaló Békéscsaba az utolsó helyre szorult vissza.

10. ábra: A Tiszántúl központi részén elhelyezkedő központok jelentősége a Papp Antal által használt összevont mutató alapján az 1970-es évek közepén
Figure 10: The importance of the centres in the central part of Tiszántúl, based on the aggregate index used by Antal Papp, in the mid-1970s

Forrás: PAPP A. 1978, 273. p.

1. táblázat A Kelet-magyarországi felsőfokú központok jelentőségét kifejező komplex mutató értéke 1930-ban, 1960-ban és 1977-ben
Table 1: The value of the complex indicator expressing the importance of regional centres in Eastern Hungary in 1930, 1960 and 1977

1930		1960		1977	
Debrecen	3,55	Miskolc	3,49	Miskolc	3,85
Szeged	3,01	Debrecen	3,01	Debrecen	2,73
Miskolc	2,23	Szeged	2,57	Szeged	2,50
Békéscsaba	1,34	Nyíregyháza	1,29	Nyíregyháza	1,61
Nyíregyháza	1,25	Szolnok	1,20	Szolnok	1,28
Eger	1,25	Eger	1,16	Eger	1,18
Szolnok	1,00	Békéscsaba	1,00	Békéscsaba	1,00

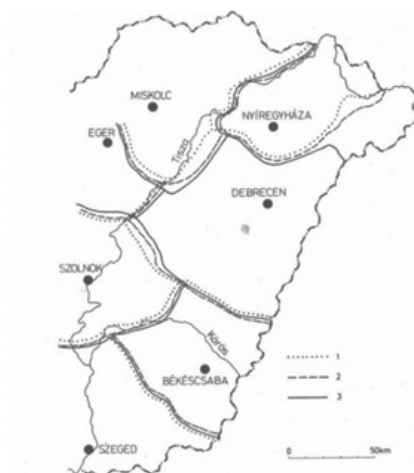
Forrás: PAPP A. 1981, 182. p.

A bemutatott folyamatok természetesen hatással voltak Debrecen vonzási terére is (11. ábra), a cívis város szempontjából negatív irányba. A legjelentősebb változás Miskolc és Nyíregyháza viszonylatában következett be, amely a komplex mutató értékeinek alakulását tekintve nem meglepő (Debrecen például „elvesztette a Szatmári-síkság településeit, Miskolc irányából pedig egy 15–20 km-es elmozdulás volt megállapítható). Szolnok és Eger esetében alig 5–10 km volt az elmozdulás, míg Békéscsaba irányába stabilnak lehetett tekinteni Debrecen erőterét.

11. ábra: Debrecen vonzási terének változásai a környező felsőfokú központok viszonylatában 1930 és 1977 között

Figure 11: Changes in the attractiveness of Debrecen in relation to the surrounding regional centres between 1930 and 1977

1: 1930, 2: 1960, 3: 1977

Forrás: PAPP A. 1981, 183. p.

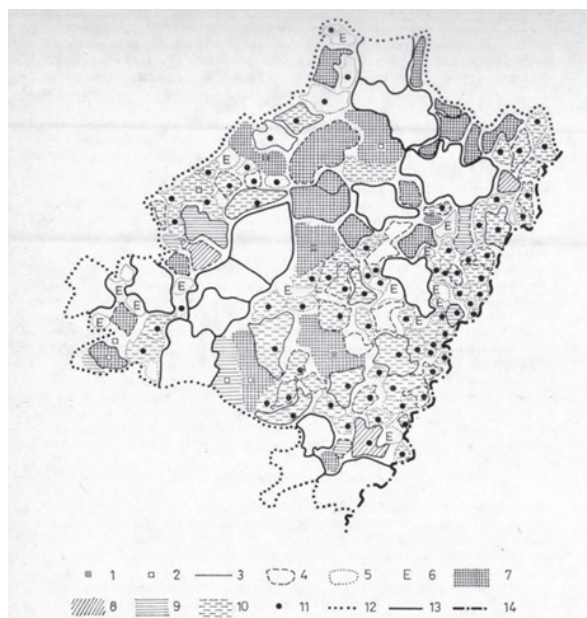
Papp Antal Debrecennel kapcsolatos vizsgálatának másik része a város vonzáskörzetét igyekezett feltárni. Beluszky Pál módszerét felhasználva – munkaerőpiaci, oktatási, egészségügyi és kiskereskedelmi adatokra támaszkodva – megállapította, hogy a megyeszékhely környékén található alacsonyabb hierarchiaszintű települések miatt alig alakult ki a központi funkciók vonzásának gyűrűszerű kifejlődése, ezzel szemben a városi hatások foltszerű megjelenése tapasztalható. Debrecenhez a legintenzívebben egy tölcser alakú térség kapcsolódik, amelyet Balmazújváros, Fülöp és Pocsaj települések jelölnek ki, és ebben a város excentrikus pozíciót foglal el (12. ábra). Papp Antal úgy vélte, hogy a jövőben várhatóan a város helyzete még periferikusabbá válik, mivel a végbement iparosodás hatására Hajdúböszörmény, Téglás (és vele együtt Hajdúhadház), valamint Hajdúszoboszló (és vele együtt részben Ebes is) kikerül Debrecen vonzáskörzetéből.

kor is, ha a vizsgált időszakban fejlődött a gazdaság. Véleményük szerint igen jelentős problémát jelent az a tény, hogy ugyan a legfejletlenebb kategóriába tartozó települések száma 1970 és 1980 között kismértékben csökkent (55 → 46), de az érintett 46 település az átlagtól még távolabb került.

13. ábra: A falvak településhálózati besorolás szerinti népességszám-változásának területi képe (1970–1980)

Figure 13: The spatial pattern of population change in villages by settlement network classification (1970–1980)

1 – középfokú központ, 2 – részleges középfokú központ, 3 – kiemelt alsófokú központ, 4 – alsófokú központ, 5 – egyéb település, 6 – előnyös helyzetű egyéb települések, 7 – növekvő népességszámú település, 8 – az adott kategória területi átlagánál mérsékeltbb csökkenésű (0,1–2,0%) település, 9 – az adott kategória területi átlaga körüli csökkenésű település (2,0–5,0%), 10 – az adott kategória területi átlagánál gyorsabb csökkenésű település, 11 – az adott kategória országos átlagánál gyorsabb csökkenésű település, 12 – a vizsgált terület határa, 13 – a városok közigazgatási határa, 14 – országhatár

Forrás: CSATÁRI B. – PAPP A. 1984, 118. p.

Másrészt az utolsó munkájában – bizonyos mértékben szintézist alkotva – az 1945 után magyarországi városodás néhány jellegzetességét foglalta össze (Papp A. 1989). Ennek keretében rámutatott arra, hogy 1949 és 1980 között a magyar városok nagyságrendi szerkezete egyenletesebbé vált: Budapest súlya csökkent, megnőtt

a közepes és nagyvárosok jelentősége, a kisvárosok népességkoncentráló szerepe ugyanakkor csökkent, igaz, 1970 és 1980 között minimális mértékben. Feltárta, hogy a városok a gazdasági szerepkör vonatkozásában (itt az aktív keresők foglalkozási szerkezetét elemezte) jelentős mértékben átalakultak: 1949 és 1970 között alapvetően az ipari jellegű városok szerepe nőtt meg, ezzel párhuzamosan ugyanakkor egy kiegyenlítődési folyamat is megfigyelhető (az általa felállított hét típus egyike sem érte el a városállomány 25%-át). Az 1970-es évtizedben azonban felbomlott egy kiegyenlített szerkezet, és a városállomány elindult a terciarizálódás irányába. Papp Antal harmadik fontos megállapítása a városok szellemi tőkével való ellátottságához kapcsolódik (ez számára a felsőfokú végzettséggel rendelkezőket és a szellemi jellegű foglalkozást végzőket jelentette). Az elemzések eredményeként megállapította, hogy 1960 és 1980 között a szellemi foglalkozás vonatkozásában a városok szerkezete kiegyenlítettebb lett, a felsőfokú végzettséggel rendelkezők arányát tekintve ugyanakkor egy koncentrációs folyamat ment végbe.

ÖSSZEGZÉS

A tanulmány lezárásaként elmondható, hogy Papp Antal – bár Debrecenből alig mozdult ki – igen változatos életutat járt be. Többször kellett újratervezni az életét, számos alkalommal érték olyan csapások, amelyek megtörték addigi pályafutását. Ugyanakkor mindig arra törekedett, hogy hallgatóinak a lehető legmodernebb tananyagot adja át, és segítse őket céljaik elérésében. Kutatási eredményei rendkívül széles információbázisra támaszkodtak, a rendelkezésre álló adatokból többfajta matematikai-statisztikai módszer/mérőszám alkalmazásával igyekezett a gyakorlati életben is hasznosítható következtetéseket levonni. Véleményem szerint több olyan publikációja is volt, amely napjainkban igen jelentős idézettségi mutatóval rendelkezik.

Papp Antal életének és munkásságának a lényegét legjobban talán egykori tanítványának, későbbi munkatársának, Csorba Péternek a mondata foglalja össze: „Összegezve számomra Papp Antal tanári és emberi alakja egy alapvetően visszahúzódó, de igen megbízható szakmai tudással rendelkező kollégaként maradt meg, akinek véleménye mindig megalapozott volt, de bizalmába keveseket fogadott be.”

IRODALOMJEGYZÉK

BAZSA GY. 2012: A Természettudományi Kar. – In. OROSZ I. – BARTA J. (szerk.): A Debreceni Egyetem története 1912–2012. Debreceni Egyetem Kiadó, Debrecen, pp. 360–386.

- BÁRSONY I. 2012: A Bölcsészettudományi Kar. – In: Orosz I. – Barta J. (szerk.): A Debreceni Egyetem története 1912–2012. Debreceni Egyetem Kiadó, Debrecen, pp. 332–359.
- CSATÁRI B. – PAPP A. 1984: A falvak településföldrajzi problémái az Tiszántúl középső részén. – Földrajzi Közlemények 32. 2. pp. 114–132.
- MAGYARI K. 1946: A Református Kollégium Gimnáziumának évkönyve az 1945–1946. iskolai évről. – Tiszántúli Református Egyházkerület, Debrecen. 68 p.
- MUDRÁK J. – KIRÁLY S. 2012: Felépítés, működés, oktatás, tudományos munka. – In: OROSZ I. – BARTA J. (szerk.): A Debreceni Egyetem története 1912–2012. Debreceni Egyetem Kiadó, Debrecen, pp. 57–115.
- PAPP A. 1956a: Tektonikus hatások a Tiszántúl folyóhálózatára. – In: Tanulmányok Kádár László egyetemi tanárságának 10. évfordulója emlékére. Debrecen, pp. 63–67.
- PAPP A. 1956b: A Nagy- és Kissárrét vidékének régi vízrajza. – Acta Universitatis Debreceniensis de Ludovico Kossuth Nominatae Tom. III/1. pp. 221–228.
- PAPP A. 1960: Fiatalkori vízrajzi változások a Tiszántúl középső részében történelmi adatok alapján. – Földrajzi Közlemények 8. 1. pp. 77–84.
- PAPP A. 1961: A püspökladányi járás mezőgazdasági földrajza. – Földrajzi Értesítő 10. 1–4. pp. 211–237.
- PAPP A. 1962: Az Észak-Tiszántúl szántóföldi növénytermesztésének földrajzi vizsgálata. – Acta Universitatis Debreceniensis de Ludovico Kossuth Nominatae, Tomus VIII. pp. 85–124.
- PAPP A. 1964: Komplexe Charakterisierung und Auswertung der Körös Gegend. – Acta Geographica Debrecina, Tomus, X–XI. pp. 187–198.
- PAPP A. 1969: A mezőgazdasági termelés és a természet kapcsolatának értékelése az Észak-Tiszántúl példáján. – Földrajzi Értesítő 18. pp. 81–93.
- PAPP A. 1978: A Tiszántúl középső részének központjai, területi elrendeződésük, potenciáljuk. – Földrajzi Közlemények 26. 3. pp. 269–279.
- PAPP A. 1981: Debrecen funkcióinak, vonzási terének idő- és térbeli változásai. – Alföldi Tanulmányok 5. pp. 177–202.
- PAPP A. 1989: A felszabadulás utáni városiasodás néhány jellegzetessége és következménye. – Acta Geographica Debrecina Tomus XXIV–XXV. pp. 167–178.
- SZABÓ J. – LÓKI J. 2023: Kádár László földrajzprofesszor, a Kossuth Lajos Tudományegyetem 1954/55. tanévi rektora. – Gerundium 14. 3–4. pp. 15–32.
- sz. n., (1960) Kossuth Lajos Tudományegyetem – Tanrend az 1959/1960. tanév II. félévére, Debrecen.
- sz. n., (1966) Kossuth Lajos Tudományegyetem – Tanrend az 1966/1967. tanév I–II. félévére, Debrecen.
- sz. n., (1969) Kossuth Lajos Tudományegyetem – Tanrend az 1969/1970. tanév I. félévére, Debrecen.
- sz. n., (1970) Kossuth Lajos Tudományegyetem – Tanrend az 1969/1970. tanév II. félévére, Debrecen.